

ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ПСИХОГРАМИ НАЧАЛЬНИКА КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

У статті уточнюються сутність дефініцій: "якості", "властивості", "особливості", "ознака", "риси", "показник", "атрибут", "прикмета" та визначається їх ієрархічна структурно-логічна модель. На основі цієї моделі теоретично обґрунтовуються змістовні складові психограми начальника кримінальної міліції.

Ключові слова: психограма, начальник, кримінальна міліція, професійно значущі якості, здібності, можливості, мотивація.

У керівних документах Міністерства внутрішніх справ України (надалі – МВС) неодноразово вказується про збільшення кількості нерозкритих злочинів працівниками ОВС, порушення ними дисципліни та законності, зловживання владою, випадки девіантної та адиктивної поведінки. Це вказує на існування такої проблеми, як неякісний професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в ОВС та на керівну посаду. Однією з причин цього є той факт, що в арсеналі психологів центрів практичної психології МВС України немає структурованої, чітко визначеної, нормативно закріпленої психограми оперуповноваженого та начальника кримінальної міліції.

Дослідженням діяльності оперуповноважених підрозділів внутрішніх справ та її професіографічним описом займалися такі українські вчені як Д. О. Александров, М. І. Ануфрієв, В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Л. І. Казміренко, Г. О. Юхновець [1, 2, 3] та інші.

Так, наприклад, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка та О.Н. Ярмиш [4, с. 32] при описанні психограми міліціонера визначили такі її структурні блоки, як: мотивація, цілеспрямованість, комунікативні, регуляторні (емоційно-вольові) та індивідуально-психологічні якості (типологічні якості (темперамент): працездатність, урівноваженість, лабільність, характер (рішучість, наполегливість, дисциплінованість тощо); здібності: загальні та професійні (організаторські, аналітико-синтетичні, мнемічні, ораторські та ін.).

Російський учений А.М. Столяренко [5] визначив та описав чотири блоки – ціле-мотиваційні якості, морально-психологічні (морально-ділові), професійно-ділові (спеціальні здібності – розшукові, слідчі, педагогічні, виховні, комунікативні) та професійно значимі психофізіологічні властивості. Розглянувши безліч психограм оперуповноважених (як російських так і українських учених) ми дійшли висновку, що немає єдиної думки щодо їхніх структурних блоків.

Проаналізувавши в навчальних посібниках, наукових довідкових словниках зміст дефініцій – "якості", "властивості", "особливості", "ознака", "риси", "показник", "атрибут", "прикмета", - ми констатували їхню деяку ідентичність та тотожність. Так, наприклад, "...психічні властивості – це сталі душевні якості, що утворюються у процесі життєдіяльності людини...", "...якості людини – це ті її властивості, які виявляються по-різному, залежно від умов, ситуацій...", "...атрибут – невід’ємна, необхідна для забезпечення цілісності об’єкта, суб’єкта (предмета) властивість...", "...ознака – це риси, властивість, особливість..." тощо.

На нашу думку, ця плутанина відбувається тому, що немає чіткої ієрархічної структурно-логічної моделі цих понять. Також нами з’ясовано, що існує певна мішанина у структуризації груп професійно-значимих якостей фахівців ОВС. Часто серед якостей можна зустріти разом перелік здібностей, а також інших якостей, що за своєю суттю не належать до однієї групи. Наприклад, деякі автори до комунікативних – відносять психофізіологічні, вольові, організаційні, лідерські якості та ін.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку правоохоронних органів все більше актуальності набуває структуризація та деталізація переліку професійно значимих якостей оперуповноважених різних посадових рангів певних структурних оперативних розшукових підрозділів.

Є сенс виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Отже, для теоретичного обґрунтування складових психограми необхідно уточнити сутність дефініцій – "якості", "властивості", "особливості", "ознака", "риси", "показник", "атрибут", "прикмета" та визначити їх ієрархічну структурно-логічну модель. На основі цієї моделі визначити змістовне наповнення складових загальної психограми начальника кримінальної міліції. Це є метою та завданнями нашої статті.

Здійснивши змістовний аналіз навчальних посібників з психологічних, педагогічних та філософських дисциплін, наукових довідкових та енциклопедичних словників, стосовно змісту понять – "якості", "властивості", "особливості", "ознака", "риси", "показник", "атрибут", "прикмета", – ми уточнили їх сутність та побудували ієрархічну структурно-логічну модель (див. рис. 1) цих дефініцій.

Рис. 1. Ієрархічна структурно-логічна модель якостей

Отже, **якості** (англ. quality) – це сукупність істотних *ознак*, *особливостей* і *властивостей* особистості, які відрізняють її від інших і надають їй визначеність й індивідуальність. Де:

- *ознака* (англ. sign/indication) – це *прикмета* ((англ. token) – відмінна ознака чого-небудь), *показник* ((англ. Indicator) – ступінь до якої зводиться певна ознака) особистості за якими можна її визначити;
- *особливість* (англ. feature) – це індивідуальні специфічні особистісні відмінності;
- *властивість* (англ. behaviour) – спосіб прояву певної сторони якості.

До складу властивостей входять атрибути та риси. *Атрибути* (англ. attribute) – це невід’ємні складові, без яких людину не можна уявити і без яких вона не може існувати (стать, вік, темперамент, здоров’я, мова, спрямованість). *Риси* (англ. trait) – це стійкі конструкти, що проявляються у поведінці особи.

Таким чином, у перелік професійно значимих якостей начальника кримінальної міліції входять певні ознаки (прикмети, показники), особливості та властивості (риса та атрибути). Слід також зазначити, що оперативно-розшукова діяльність забезпечується не тільки професійно значимими якостями але й професійною мотивацією та можливостями оперативника.

Під **можливістю** слід розуміти внутрішні резерви та особистісний потенціал оперативника. Можливість детермінуються сукупністю двох складових – *внутрішньої* (психофізичні показники, загальні та професійні здібності) та *зовнішньої* (фактори та умови професійної діяльності та соціальної життєдіяльності).

На нашу думку, психограма працівників органів внутрішніх справ різних професій складається з таких трьох взаємозалежних складових, як – внутрішні можливості, професійна мотивація та професійно значимі якості. Для кожної міліцейської професії та посадового рангу вони будуть внутрішньо змістовно розрізнятися.

Тому, з метою підвищення рівня професіоналізму в лавах ОВС та для здійснення якісного професійно-психологічного відбору кандидатів на керівну посаду, – необхідно теоретично обґрунтувати змістовну наповненість психограми керівника кримінальної міліції.

Отже, загальна **психограма начальника кримінальної міліції** складається з таких трьох змістовно наповнених структурних блоків, як:

І. Внутрішні можливості. До них слід віднести:

1. **Психофізіологічні показники** (психічна сталість, активність та енергійність; висока працездатність; швидкість просторової реакції (на зоровий, слуховий, тактильний, нюховий і руховий подразники), реакції вибору (з попередньою оцінкою ситуації) та реакції на небезпеку).

2. Здібності:

2.1. **загальні** – наявний високий рівень загального інтелекту, що забезпечують:

а) *пам’ять* (оперативна та довготривала) – здатність до: зберігання в пам’яті засвоєної інформації, утримання в пам’яті великої кількості фактів, відтворення обстановки, обставин події, фактів, інформації;

б) *мислення* (практичне, теоретичне, образне, абстрактно-логічне, комбінаторно-прогностичне) – розвинуті ознаки мислення – проблемність, динамічність, широта, глибина, оригінальність, варіативність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогностичність; здатність до аналізу, синтезу, абстракції, порівняння, конкретизації, узагальнення, дедукції; розвинуті типи мислення;

в) *увага* – розвинуті **властивості уваги**: стійкість уваги (здатність тривалий час утримуватися на будь-якому об’єкті, не відволікаючись); концентрація (здатність утримувати увагу на якому-небудь об’єкті); переключення (здатність навмисно переводити увагу з одного об’єкта на інший, з одного виду діяльності на інший); розподіл уваги (здатність розсередити увагу на значному просторі, паралельно виконувати декілька видів діяльності або робити декілька різних дій); обсяг уваги (здатність одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об’єкту оперативної уваги та великою їх кількістю);

г) *уява* – здатність викликати у себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію, розвинуті функції уяви – здатність до регулювання емоційних станів, довільної регуляції пізнавальних процесів, формування внутрішнього плану дій тощо;

2.2. **психофізіологічні** – здатність витримувати інтенсивне тривале психоемоційне навантаження без зниження продуктивності діяльності; до швидкодії в умовах дефіциту часу; до тривалого напруження сенсорних систем в умовах моногонії та зберігання активності та ін..

2.3. **професійні** – комплекс професійно значущих здібностей, що обумовлюються ступенем розвитку психічних

пізнавальних процесів та ґрунтуються на знаннях, вміннях і навичках. До них слід віднести такі здібності:

а) оперативно-розшукові:

➤ *стратегічно-тактичні* – здатність планувати, розробляти, координувати, керувати та вдосконалювати ОРД; обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми для ефективного здійснення ОРД;

➤ *прогностичні* – здатність прогнозувати перспективи розвитку ОРД, передбачати можливі відхилення небажані явища та наслідки й ін.;

➤ *дослідно-конструкторські* – здатність здійснювати дослідницьку діяльність щодо розкриття злочину, знаходження злочинців, попередження кримінальних наслідків, визначення психологічних особливостей злочину тощо; будувати версію злочину за характером злочину, речовими доказами тощо;

➤ *аналітичні* – здатність визначати суспільні злочинні явища, аналізувати їх складові (умови, причини, мотиви, засоби, форми здійснення та ін.); знаходити способи розкриття злочинів тощо;

➤ *логічні* – здатність вибудовувати логіку послідовності дій для вирішення проблеми та доказовості прийнятого рішення; установлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо;

➤ *оціночні* – здатність виявляти, визначати ефективність того чи іншого способу, методу, що застосовується в професійній діяльності, визначати наслідки діяльності та власної поведінки;

➤ *творчі* – здатність здійснювати уявне експериментування способів вирішення правоохоронних завдань та нестандартно підходити до їх вирішення;

➤ *дидактичні* – здатність обирати ефективні адекватні форми, засоби, методи та прийоми ОРД в різноманітних складних умовах;

➤ *стрілецькі* – здатність правомірно застосовувати та використовувати табельну вогнепальну зброю у правоохоронній діяльності;

➤ *фізичні* – здатність до правомірного застосування заходів фізичного впливу, що не повинні перевищувати рівня, необхідного для виконання покладених на міліцію функцій, та ухиляння від небезпечних фізичних заходів злочинця;

➤ *технічні* – здатність вільно володіти комп'ютерною технікою, використовувати сучасні технічні досягнення в ОРД;

б) соціальні:

➤ *діагностичні* – здатність визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви підлеглих та об'єктів ОРД, здійснювати візуальну психодіагностику неправдивих свідчень;

➤ *перцептивні* – здатність проникати у внутрішній світ підлеглих та об'єктів ОРД, відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

➤ *акторські* – здатність до рольового перевтілення, видавати себе за інших людей, безпомилково грати ролі різних соціальних і професійних типів; імпровізувати; не показувати справжнє ставлення до об'єктів ОРД;

➤ *комунікативні* – здатність встановлювати психологічний контакт; корегувати і управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; вербувати; правомірно отримувати інформацію, що необхідна для ОРД; встановлювати контакти з різними категоріями осіб; налаштовуватися на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей підлеглих та об'єктів ОРД; проводити переговори, "слухати та чути"; коротко, чітко і ясно говорити по суті справи; викликати довіру;

➤ *організаторські* – здатність визначати головні та невідкладні завдання при організації ОРД, раціонально розподіляти функції і завдання під час здійснення підлеглими ОРД заходів; планувати, організувати діяльність підлеглої колективу;

➤ *лідерські* – здатність керувати людьми; повести за собою і дати їм розкритися; здійснювати психологічний вплив на підлеглих та об'єкти ОРД, регулювати взаємовідносини; притягувати до себе людей, самостійно вирішувати проблеми підлеглих, координувати та контролювати їх діяльність;

в) особистісні:

➤ *ідеологічні* – здатність бути взірцем правової культури та стояти на варті закону, не піддаватися кримінальним спокусам;

➤ *мобілізаційні* – здатність до самоорганізації, підтримки власного професійного інтересу до правоохоронної діяльності, емоційно-вольової регуляції власного психоемоційного стану; вирішувати професійні завдання в ситуаціях, що супроводжуються високим ступенем особистого ризику і небезпеки для життя; професійно-психологічна готовність до ситуацій силового (включаючи вогневого) єдиноборства зі злочинцями;

➤ *рефлексивні* – здатність адекватно осмислювати й аналізувати власні дії, досягнення, сили і можливості та зміст власної професійної діяльності; до професійної самоідентифікації, адекватної самооцінки.

II. Мотивація (бажання боротися зі злом, *прагнення до:* верховенства права, захисту прав та свобод громадян, соціальної справедливості, правомірного вирішення складних оперативно-розшукових завдань, покращення престижу міліцейських професій, просування по службі, професійної самореалізації; *потреба у:* досягненні успіху, особистісно-професійних досягненнях; професійна *установка* на правомірну діяльність та досягнення результату в ОРД тощо).

III. Професійно значимі якості. До них відносяться:

➤ *інтелектуальні якості* (гнучкість, кмітливість, професійна спостережливність, проникливість, прогностичність, дедукція, допитливість, креативність, рефлексивність, компетентність, обміркованість, розсудливість, інтелектуальна ініціативність);

➤ *моральні* (дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність, професійна етика, розвинута правосвідомість);

➤ *емоційно-вольові* (високий рівень розвитку волі, самоконтроль та самовладання в різних ситуаціях, емоційна рівноваженість, терпимість та толерантність до провокуючих стимулів; наполегливість, цілеспрямованість, рішучість,

сміливість; схильність до виправданого ризику; адекватність реагування в складних умовах ОРД; орієнтація на завершеність дій; внутрішня організованість; незалежність від обставин; послідовність у досягненні мети);

➤ **лідерські якості** (авторитетність, самостійність; адекватні – владність, амбіційність та честолюбність, концептуальність, харизматичність, діловитість, підприємливість, готовність брати на себе відповідальність та приймати нестандартні рішення, потреба у досягненнях та в успіху, орієнтованість на завдання, ініціативність, активність при досягненні результатів тощо);

➤ **комунікативні** (товариськість, контактність, доступність, дипломатичність, тактовність та доброзичливість, упевненість та невимушеність у спілкуванні, відсутність скованості, толерантність, емпатійність мовна спритність та привабливість);

➤ **соціально спрямовані** (гуманізм, патріотизм, суспільна та громадська активність; громадянська морально-етична зрілість, принциповість і справедливість у вирішенні людських проблем).

Висновки. Уточнення сутності дефініцій: "якості", "властивості", "особливості", "ознака", "риси", "показник", "атрибут", "прикмета" та побудована нами їх ієрархічна структурно-логічна модель, – сприятиме більш конкретній та логічній схематизації науковцями складових психограм. Теоретично обґрунтована нами психограма начальника кримінальної міліції забезпечить професіоналізм і надійність керівного складу кримінальної міліції завдяки якісному професійно-психологічному відбору кандидатів на керівну посаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ануфрієв М. І.* Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (професіограми основних спеціальностей) : довід. посібн. / М. І. Ануфрієв, Ю. Б. Ірхін, М. Н. Курко та ін. – К. : МВС України, 2003. – 80 с.

2. *Барко В. І.* Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін та ін. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП "Друкарня МВС", 2007. – 100 с.

3. *Александров Д. О.* Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / Д.О.Александров, Г.О. Юхновець, Л.І.Казміренко та ін. – К., 2002. – 107 с.

4. *Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н.* Вищий заклад освіти МВС України: Науково-практичний посібник / Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1999. – 369 с.

5. Прикладная юридическая психология: Учеб. пособ. для вузов / [Под ред. А.М. Столяренко]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 639 с.

Подано до редакції 01.11.10
